

Selma Schepel (1949-2015): Hoe beschaafder hoe geraffineerder

Trouw, 30-03-1995

De ophef over de ophef is na het Kamerdebat gelukkig gauw weggedrukt door enge berichten over verre sektes, of plaatselijk gekibbel over een dubbeltje minder. Ik doe mee, ook ik zal niet meer poeren in het 'gevoelige' onderwerp. Ik breng alleen een boekje onder de aandacht dat weer eens uit de kast gepakt wilde worden, vanwege wat de discussie - meer dan het onderwerp - beheerste: moraal, fatsoen, termen als 'niet tactisch', 'bedenkkelijk', om over die vieze uitvinding van minister Kok, 'onderbuikgevoelens' maar te zwijgen.

Het is *De fabel van de bijen* van Bernard Mandeville, een naar Engeland geëmigreerde Nederlander, dat tien jaar geleden vertaald werd. Ik erger me vaak aan grossierders in de wij-vorm. Boeken en artikelen die 'wij' schrijven, redenaars die 'wij' zeggen, hebben altijd een belang je een niet-bestaande verbondenheid, een ideologie binnen te zuigen. Het 'wij' van politici tot en met godsdiensten impliceert steeds een afzetten tegen 'zij', hoe subtiel of grof ook geformuleerd. Maar in het boek van Mandeville is 'wij' op z'n plaats, omdat hij de mens bedoelt van alle rangen, standen en tijden.

Elk levend wezen heeft een ingeboren neiging koste wat 't kost in leven te blijven. Bij de mens noemt Mandeville dit eigenliefde. Maar van de wieg af aan wordt 't mensje gedwongen deze eigenliefde te verbergen; hoe beschaafder hij geboren is, hoe geraffineerder. En vaak zo, dat hij uiteindelijk niet meer weet dat de drijfveer van zijn handelen en spreken niets meer of minder dan eigenliefde is, het ontkent, maar het wel in de ander ziet.

Alle beschavingen kennen een systeem waarin het direct willen bevredigen van natuurlijke neigingen Zonde heet, en het ontkennen of onderdrukken ervan Deugd. De grootste zondaars zijn de ongeciviliseerden, die de vertakkingen van deze eigenliefde, zoals afgunst, hebzucht, seksuele lusten niet kunnen verbergen; de grootste heiligen de slimmerds die dat wel kunnen.

Trots, Schaamte en Vleierij zijn onze leiders. Zonder dit trio zouden geen beschavingen mogelijk zijn. En zaken als Bedrog, Afgunst, IJdelheid, Hoogmoed, Verkwisting zijn de ministers. Kon de mensheid genezen worden van haar natuurlijke, 'slechte' eigenschappen, zij zou niet meer in staat zijn tot al die reusachtige en machtige beschavingen. Beschaving, bloei en rijkdom gaan niet samen met deugd en onschuld, maar zijn juist en onafscheidelijk verbonden met alle verdorvenheden die men zonde noemt.

Die zonden beschrijft hij per smakelijk hoofdstuk; hun zichtbare kant, maar belangrijker en oneindig veel werkzamer, hun beschaafde, verborgen zijde. Vertaald naar het heden vertegenwoordigt Janmaat 'de ruwe, onbeschaafde massa', waarbij de gemoedsaandoeningen onbeschaamd naar voren treden. Geletterden als Bolkestein beschikken over opvoeding en eruditie om dezelfde motieven welgevalliger vorm te geven. Maar ook de symptomen die de 'goeden' in deze kwestie vertonen, helpt Mandeville - inclusief de tenen-krommende, zogenaamd politiek correcte kreten van mevrouw Adelmund - haarfijn te ontrafelen tot eigenliefde.

Waarom Mandeville dit schreef? Opdat mensen zouden beseffen wat hun werkelijke motieven zijn, minder snel zouden uitvaren tegen zaken waar men zich zelf, zij het meestal uiterst besmuikt, net zo hard aan bezondigt. En dat wie dol zijn op de welstand, het comfort en profijt die een bloeiende natie biedt, zich geduldiger leren onderwerpen aan die misstanden die geen regering op aarde kan verhelpen, wanneer zij eenmaal inzien dat de eerste onmogelijk te genieten zijn, zonder ook van het laatste hun deel te krijgen.

Althans, mocht het mogelijk zijn dat mensen verbeterd worden door iets wat hen verteld wordt; maar "omdat de mensen al zo veel eeuwen onveranderd gebleven zijn, ondanks alle leerzame en doorwrochte geschriften waarmee men gepoogd heeft hen tot betere mensen te maken", was Mandeville niet zo ijdel om van zijn kleine geschrijf wèl succes te verwachten.

De Fabel van de bijen zette in 1714 [ACJ: 1723] Europa op zijn kop, het was de bestseller van de 18de eeuw. Maar ook sindsdien is er weinig veranderd.